

‘Οσίου Νικοδήμου
‘Αγιορείτου

‘Ερμηνεία

εἰς τὴν Ἐνάτην Ὁδὴν
τῆς Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας

Μέρος Ζ΄.

*«Πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν,
καὶ πλουτοῦντας ἐξάπέστειλε κενούς».*

(Λουκ. α΄ 53)

ΚΑΙ ἐδῶ μεταχειρίζεται ἡ Παρθένος σχῆμα Ἀντίθετον· ἐναντίον γὰρ εἶναι τὸ «πεινῶντας» μὲ τὸ «πλουτοῦντας», καθότι οἱ πλουτοῦντες εἶναι ἐμπεπλησμένοι· ὁμοίως καὶ τὸ «ἐνέπλησεν» εἶναι ἐναντίον μὲ τὸ «ἐξάπέστειλε κενούς»· ὅπερ συντομώτερον δηλοῖ εὐκαίρως^{23α}.

ΠΕΙΝΩΝΤΑΣ λοιπὸν ἐννοεῖ ἡ Θεοτόκος τοὺς ἐθνικούς, τοὺς ὁποίους ἀνωτέρω ὠνόμασε *ταπεινούς*, κατὰ τὸν Θεοφύλακτον

καὶ Ἀνώνυμον, διότι οἱ Ἐθνικοὶ ἦτον πεινασμένοι, ὄχι ἀπὸ αἰσθητὸν ἄρτον, ἀλλὰ ἀπὸ νοπτόν, ὅς τις εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, λέγοντα:

*«ἄρτος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ᾧ ψυχαὶ τρέφονται
Θεὸν πεινᾶσαι».*

Καὶ διότι ἦτον ὑστερημένοι ἀπὸ γραπτὸν Νόμον, ἀπὸ ἐντολάς, ἀπὸ Προφῆτας, ἀπὸ Ἱερεῖς, ἀπὸ θεογνωσίαν, ἀπὸ ἐπαγγελίας, ζῶντες ὡς ἄθεοι εἰς τὸν κόσμον, καθὼς ὁ Παῦλος λέγει:

*«Διὸ μνημονεύετε ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη... ἦτε ἐν
τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀππλοτριωμένοι τῆς
πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς
ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κό-
σμῳ» (Ἐφεσ. β' 11, 12).*

«Πλουτοῦντας» δὲ καὶ ἐμπεπλησμένους ἐννοεῖ ἡ Θεοτόκος τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες ἦτον πεπλουτισμένοι ἀπὸ Νόμον, ἀπὸ Προφῆτας, ἀπὸ Ἱερεῖς, ἀπὸ θεογνωσίαν.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς εἰς τοὺς δύο τούτους λαούς, τοὺς ἄκρως ἐναντίους, τί ἔκαμε; τοὺς μὲν πεινασμένους καὶ ὑστερημένους ἀπὸ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα ἀγαθὰ, Ἐθνικούς, ἐγέμισε καὶ ἐχόρτασεν ἀπὸ κάθε χάριν καὶ ἀγαθὸν πνευματικόν· τοὺς δὲ πλουτοῦντας Ἰουδαίους ἐξαπέστειλεν, ἦτοι ἐδίωξε, τόσον ἀπὸ τὴν κάτω, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, κενούς καὶ εὐκαίρους^{23a} ἀπὸ κάθε ἀγαθόν.

Διὰ ποίαν αἰτίαν καὶ λόγον; μὲ κάθε δικαιοσύνην· διότι οἱ μὲν Ἐθνικοί, ἀγκαλὰ καὶ σωματικῶς δὲν εἶδον τὸν Χριστόν, ἀλλὰ μὲ μόνην τὴν φιλήν ἀκοὴν ἀκούσαντες τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων κηρυχθέν, ἐδέχθησαν ἀσμένως αὐτὸ καὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸν κηρυττόμενον Χριστόν καὶ διὰ τῆς πίστεως ταύτης, ἐδικαιώθησαν καὶ ἐσώθησαν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, καὶ μ' ὅλον ὁποῦ εἶδον σωματικῶς τὸν Δεσπότην Χριστόν καὶ ἤκουσαν ἀμέσως τὴν διδασκαλίαν Του, μὴ δεχθέντες ὅμως Αὐτόν, ἀλλὰ ἀπιστήσαντες, ἐξέπεσον ἀπὸ τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων τους καὶ ὑστερήθησαν ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ σωματικὰ καὶ πνευματικά.

Ἔθεν ἐπληρώθη εἰς αὐτοὺς ἐκεῖνο ὁποῦ εἶπεν ὁ Παῦλος:

«Τί οὖν ἐροῦμεν; ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως, Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε» (Ρωμ. θ' 30-31).

Ὅμοιον δὲ εἶναι τὸ ρητὸν τοῦτο τῆς Θεοτόκου μὲ ἐκεῖνο ὅπου εἶπεν ὁ Δαβίδ:

«Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπέινασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ» (Ψαλμ. λγ' 11).

Πλουσίους γὰρ ὀνομάζει καὶ ὁ Δαβίδ ἐδῶ τοὺς Ἰουδαίους, ἐκζητοῦντας δὲ τὸν Κύριον, τοὺς ἔθνηκούς, κατὰ τὸν Βασίλειον καὶ Εὐθύμιον.

* * *

ΑΛΛΑ καὶ σύ, ἀδελφέ μου Χριστιανέ, ὅπου ἐπλουτίσθης ἀπὸ τὸν Θεὸν μὲ τόσα πνευματικὰ ἀγαθὰ καὶ ἕγινες τέκνον Θεοῦ κατὰ χάριν καὶ κληρονόμος μὲν Θεοῦ καὶ τῆς οὐρανόου Βασιλείας Του, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ, καθὼς λέγει ὁ Παῦλος (Ρωμ. ν' 17), πρόσεχε νὰ φυλάττης τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ χαρίσματα ταῦτα.

Πῶς καὶ μὲ τί τρόπον; ἔαν ταπεινοφρονῆς· ἔαν μέμφεσαι πάντοτε ὡς ἀνάξιον τὸν ἑαυτὸν σου· ἔαν ἀπέχης ἀπὸ κάθε ἀμαρτίαν· ἔαν μετανοῆς ὡσάκις ἂν ἤθελες ἀμαρτήσης ὡς ἄνθρωπος ἀσθενής· ἔαν δὲν καυχᾶσαι εἰς τὸν πλοῦτον τῶν χρημάτων:

«Μὴ καυχᾶσθω γάρ, φησὶν ὁ Ἱερεμίας, ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ» (Ἱερ. θ' 23),

εἴτε ἐν τῷ σωματικῷ πλούτῳ δηλαδή, εἴτε ἐν τῷ πνευματικῷ· καὶ ἔαν, τέλος πάντων, μὲ φόβον καὶ τρόπον ἐργάζεσαι τὴν σωτηρίαν σου, καθὼς σοι παραγγέλλει ὁ Ἀπόστολος (Φιλιπ. β' 12).

Ταῦτα γὰρ πάντα φυλάττουσι τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα εἰς ἐσὲ πλοῦτον τῶν χαρισμάτων, ἐξαιρέτως δὲ καὶ μάλιστα ἡ αὐτομεμφία καὶ ἡ ταπεινώσις· αὕτη γάρ, κατὰ τοὺς Πατέρας, εἶναι ἡ σκέπη ὅπου φυλάττει τοὺς καρποὺς τῶν ἀρετῶν καὶ δὲν ἀφίνει αὐτοὺς νὰ κλεφθοῦν ἀπὸ τοὺς νοητοὺς κλέπτας δαίμονας· διότι ἔαν ἐπαρθῆς κατὰ διάνοιαν καὶ ὑψηλοφρονήσης διὰ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον ὅπου σοὶ ἐχάρισεν ὁ Θεός, ἤξευρε ὅτι θέλεις μείνει καὶ σὺ κενὸς καὶ εὐκαιρος^{23α} ἀπὸ τὸν πνευματικὸν

πλοῦτον, καθὼς οἱ Ἑβραῖοι· τοῦτο γὰρ ἔχει συνήθειαν καὶ μόνον νὰ κάμνη ὁ Θεός, τὸ νὰ πλουτίζη μὲν τοὺς πένντας καὶ ταπεινοὺς, νὰ πτωχίζη δὲ τοὺς πλουσίους καὶ ὑπερηφάνους, κατὰ τὸ λόγιον τῆς προφητίδος Ἄννης, τὸ λέγον:

«Κύριος πτωχίζει καὶ πλουτίζει» (Α΄ Βασιλ. Β΄ 7).

Τί λέγω; ἐὰν ἐσὺ ὑπερηφανεύεσαι, ὄχι μόνον τὸν πνευματικὸν πλοῦτον θέλεις χάσει, ἀλλὰ καὶ τὸν σωματικόν, διότι ὁ Θεὸς θέλει φυσῆσει τὰ ἀγαθὰ ὅπου ἔχεις ἀπὸ τὰς χεῖρας σου, καθὼς τὸ λέγει διὰ τοῦ Προφήτου Ἀγγαίου:

«Ἐπεβλέψατε εἰς πολλὰ (ἀγαθὰ δηλαδὴ), καὶ ἐγένετο ὀλίγα· καὶ εἰσπνέχθη εἰς τὸν οἶκον, καὶ ἐξεψύσθη αὐτὰ» (Ἀγγ. α΄ 9).

* * *

*«Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παίδος αὐτοῦ
μνησθῆναι ἐλέους,
καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν,
τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ²⁴ εἰς τὸν αἰῶνα».*

(Λουκ. α΄ 54-55)

Η **ΑΛΗΘΕΙΑ** εἶναι ἡ πρώτη βάση καὶ τὸ συστατικὸν ἰδίωμα τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ:

«Ἀρχὴ γάρ, φησι, τῶν λόγων σου ἀλήθεια» (Ψαλμ. ρη΄ 160)·

διότι καθὼς ὁ Θεὸς εἶναι ἀληθὴς κατὰ τὸ εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν, ἔτσι ἀπαραλλάκτως εἶναι ἀληθὴς καὶ κατὰ τὰ λόγια Του·

«Γινέσθω, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης» (Ρωμ. γ΄ 4)·

Καὶ ὁ Δαβίδ:

«Πιστὸς (ἤτοι ἀληθὴς) Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ» (Ψαλμ. ρμδ΄ 13α).

Τόσον γὰρ μακρὰν εἶναι τὸ νὰ ψεύδεται ὁ Θεός, ὥστε ὅπου καὶ τοὺς ἀνθρώπους ὅπου λαλοῦν ψεύματα τοὺς κολάζει:

«*Ἀπολεῖς γάρ, ψησι, πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος*» (Ψαλμ. ε' 7).

Ἡ Παρθένος λοιπὸν ἐδῶ μὲ τὰ λόγια ταῦτα θέλει νὰ δείξη ἀληθῆ τὸν Θεὸν καὶ πιστὸν εἰς τὰς ἐπαγγελίας καὶ ὑποσχέσεις ὅπου εἶπε νὰ δώσῃ, πρῶτον μὲν εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ δεύτερον εἰς τὸν Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· ἀδύνατον γὰρ ἦτον νὰ ψευσθῆ ὁ Θεός, διότι ὑπεσχέθη εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ διότι μεθ' ὄρκου ὑπεσχέθη· ὅθεν εἶπεν ὁ Παῦλος:

«*ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων (ἐπαγγελίας δηλαδὴ καὶ ὄρκου), ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν*» (Ἐβρ. ς' 18).

Ποία δὲ ἦτον ἡ ἐπαγγελία ὅπου ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἀβραὰμ; ἦτον αὕτη:

«*Καὶ εὐλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς*» (Γεν. κς' 4).

Ποῖον δὲ ἦτον τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, διὰ τοῦ ὁποίου εὐλογηθήσαν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς; ἦτον ὁ Χριστός· ποῖος μᾶς τὸ βεβαιώνει; ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, εἰπών:

«*τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· οὐ λέγει, καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὃς ἐστι Χριστός*» (Γαλ. γ' 16).

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ σπέρμα τοῦτο τοῦ Ἀβραὰμ, ἦτοι ὁ Χριστός, ἦδη συνελήφθη ἐν τῇ ἀχράντῳ νηδυῖ τῆς Παρθένου καὶ δι' Αὐτοῦ ἔμελλον νὰ εὐλογηθοῦν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, διὰ τοῦτο λέγει ἐδῶ ἡ Θεοτόκος, ὅτι ὁ Θεὸς ἀντελάβετο, ἦτοι ἐβοήθησε τὸν δοῦλον Του Ἰσραὴλ, τουτέστι τὸν Ἰακώβ (δύω γὰρ ὀνόματα εἶχεν ὁ αὐτός)²⁵ καὶ ἐνεθυμήθη νὰ κάμῃ ἔλεος εἰς αὐτόν, καθὼς ἐλάλησε καὶ ὑπεσχέθη νὰ κάμῃ εἰς τοὺς προπάτορας ἡμῶν, δηλαδὴ εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ εἰς τὸ σπέρμα του, ἦτοι εἰς τὸν Ἰσαὰκ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον Ἰακώβ ἢ Ἰσραὴλ· πρὸς τούτοις δὲ καὶ εἰς τὸν Δαβίδ, ὡς λέγει ὁ Εὐθύμιος.

Ὅμοιος δὲ εἶναι ὁ λόγος οὗτος τῆς Θεοτόκου μὲ ἐκεῖνον ὅπου εἶπεν ὁ προπάτωρ Αὐτῆς Δαβίδ:

«*Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ*» (Ψαλμ. 43' 3).

Ἰσραὴλ δὲ ἐννοεῖ ἐδῶ ἡ Θεοτόκος καὶ τὸν αἰσθητὸν Ἰσραὴλ, ἥτοι τὸν λαὸν τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ πολλαὶ μυριάδες Ἰουδαίων ἐπίστευσαν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ παλαιοῦ Νόμου ἀφέντες, ὑπέκυψαν εἰς τὸν ἐλαφρὸν ζυγὸν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἐγένοντο καὶ νοητὸς Ἰσραὴλ, ἥτοι *νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν*. τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ Ἰσραὴλ.

Ἐννοεῖ δὲ καὶ τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, ἥτοι τῶν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες πιστεύσαντες εἰς τὸν Χριστόν, ἔγιναν τῷ πράγματι Ἰσραὴλ, ἥτοι *νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν* (πρβλ. Γεν. 18' 30).

Τοῦτον λοιπόν, λέγει, τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, τὸν *ὁρῶντα τὸν Θεόν*, ἀντελάβετο καὶ ἐβοήθησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἐνσάρκου Του Οἰκονομίας καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν.

* * *

ΜΕ ΤΑ ΛΟΓΙΑ ταῦτα ἐτελείωσε καὶ ἐσφράγισεν ἡ Θεοτόκος, τόσον τὴν Ὠδὴν ταύτην καὶ Προφητείαν τὴν ἰδικὴν Της, ὅσον καὶ τὰς Ὠδὰς ὅλας καὶ προφητείας τῶν Προφητῶν, κατὰ Σεβῆρον· ὅλον γὰρ τὸ τέλος τοῦ Νόμου καὶ τῶν Προφητῶν δὲν ἦτον ἄλλο, πάρεξ τὸ νὰ ἔλθῃ νὰ σαρκωθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Παρθένου καὶ οὕτω νὰ πληρώσῃ τὴν μεθ' ὄρκου ὑπόσχεσιν καὶ ἐπαγγελίαν ὅπου ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους ἐκείνου.

Σημείωσαι δέ, ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ Παρθένος ἐμεταχειρίσθη σχῆμα ρητορικὸν τὸ καλούμενον *Παρένθεσις* ἢ *Ἐπερβατόν*, καθότι τὸ *ἕως αἰῶνος*, δὲν συνάπτεται μὲ τὸ «*καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ*», ἀλλὰ μὲ τὸ «*μνησθῆναι ἐλέους*»· τὸ δέ, «*καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ*», τοῦτο τίθεται διὰ μέσου, ὡς εὐρίσκεται εἰς τὰ περισσότερα ἀντίγραφα.

Λέγει λοιπόν ἡ Θεοτόκος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐνθυμήθη τὸ ἔλεος ὅπου ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἀπογόνους του ἕως αἰῶνος, ἥτοι αἰωνίως καὶ πάντοτε· ἔλεος δὲ αἰώνιον καὶ ἕως αἰῶνος διαμένον δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ὁ Χριστός, κατὰ τὸν Εὐθύμιον, περὶ Οὗ προεῖπεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἡσαΐου:

«*Ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἐλεήσω σε*» (Ἡσ. νδ' 8).

Καὶ πάλιν:

*«Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε καὶ μετ' ἐλέους
μεγάλου ἐλεήσω σε»* (Ἦσ. νδ' 7)²⁶.

* * *

ΑΛΛΑ καὶ σύ, ἀδελφέ μου Χριστιανέ, ἐὰν ἀγαπᾷς νὰ σὲ ἀντι-
λάβῃ καὶ νὰ σὲ βοηθήσῃ ὁ Θεός, μιμήσου τὸν Προπάτορα Ἰακώβ
ἢ Ἰσραήλ· ἐκεῖνος πρότερον ὠνομάζετο Ἰακώβ, ὅπου θέλει νὰ
εἰπῇ *πτερνιστής*, ὕστερον δὲ ὠνομάσθη Ἰσραήλ, τὸ ὁποῖον δηλοῖ
νοῦς ὁρῶν τὸ Θεόν.

Καὶ σὺ παρομοίως γενοῦ πρότερον Ἰακώβ, ἥτοι πτερνιστῆς
τῶν παθῶν, πτερνιστῆς τοῦ διαβόλου, πτερνιστῆς τῆς ἁμαρτίας·
θέλεις δὲ κατορθώσεις ταῦτα μὲ τὸ μέσον τῆς Πρακτικῆς Ἀρετῆς,
ἥτοι μὲ νηστείας, μὲ ἀγρυπνίας, μὲ γονυκλισίας, μὲ χαμευνίας, μὲ
προσευχάς, μὲ σκληραγωγίας καὶ ἄλλους κόπους σωματικούς.

Ἐπειτα γενοῦ καὶ Ἰσραήλ, ἥτοι *νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν*· πῶς καὶ
μὲ τί τρόπον; μὲ τὸ μέσον τῆς Θεωρητικῆς Ἀρετῆς, ἥτοι ἀπὸ τὴν
θεωρίαν τῶν λόγων τῆς κτίσεως, τόσον τῆς αἰσθητῆς, ὅσον καὶ
τῆς νοητῆς, ἀνάβαινε εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Κτίστου· καὶ ἀπὸ τὴν
θεωρίαν τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ εὕρισκομένων λόγων καὶ νοη-
μάτων, ἀνάβαινε εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ τὰς Γραφὰς λαλήσαντος
Θεοῦ.

Μᾶλλον δέ, συντομώτερον καὶ πλέον ἀσφαλέστερον, ἀπὸ τὴν
ἐν καρδίᾳ μελετωμένην Νοερὰν Προσευχὴν, ἀνάβαινε εἰς τὸν ἐν
καρδίᾳ ἐνεργούμενον καὶ ἐνυπόστατον καλούμενον τῆς θείας
Χάριτος φωτισμόν, καὶ δι' αὐτοῦ ἀνάβαινε, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀναβι-
βάζου ὑπὸ τῆς Χάριτος, εἰς τὴν ὑπερφυᾶ καὶ ἄμεσον θεωρίαν, ἢ
ἀληθέστερον φᾶναι, θεοπτίαν, τοῦ Θεοῦ.

Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀντιλαμβάνεσαι ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀδελφέ
μου, καὶ ἐλεῆσαι καὶ γίνεσαι καὶ σὺ ἀληθῶς Ἰσραηλίτης καὶ
παῖς τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἔγινε καὶ ὁ Ἰακώβ ἢ Ἰσραήλ, οὕτω γὰρ
καὶ ὁ Θεὸς πάλαι αὐτὸν ὠνόμασε:

«Σὺ δέ, Ἰσραήλ, παῖς μου Ἰακώβ» (Ἦσ. ρα' 8).

Καὶ ἐδῶ τώρα ἡ Θεοτόκος αὐτὸν ὀνομάζει· *παῖς* δὲ λέγεται,
ὄχι μόνον ὁ δοῦλος, ἀλλὰ καὶ ὁ υἱός· ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἰακώβ, καὶ
δοῦλος ἦτον τοῦ Θεοῦ, τόσον κατὰ φύσιν καὶ δημιουργίαν, ὅσον

καὶ κατὰ προαίρεσιν καὶ οἰκειότητα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτοις, ἦτον καὶ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, κατὰ χάριν:

«Υἱὸς γάρ, ψησί, πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ» (Ἐξ66. δ' 22)²⁷.

23α. Σημ.ήμ.: ῥ. *εὐκαιρώνω* ἐκκενῶ, ἀδειάζω. *Εὐκαιρος*· ὁ ἄνευ περιεχομένου, ἄδειος, κενός, κούφιος.

24. Σημειώσαι, ὅτι ἐναλλαγὴν συντάξεως μεταχειρίζεται ἐδῶ ἡ Παρθένος· ἐπειδὴ γὰρ τὸ *ἐλάλησε* συντάσσεται καὶ μετὰ προθέσεως, συντάσσεται καὶ μὲ δοτικὴν ἄνευ προθέσεως, διὰ τοῦτο ἐνπληγμένως συνέταξεν αὐτό· καὶ μετὰ προθέσεως, εἰποῦσα: «*καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς Πατέρας ἡμῶν*»· καὶ χωρὶς προθέσεως μετὰ δοτικῆς, εἰποῦσα: «*καθὼς ἐλάλησε τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ*».

25. Λέγει δὲ ὁ Νεοκαισαρείας Γρηγόριος:

«Οὐ τοῦ τυχόντος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ἀντελάβετο, ὅστις τῷ ἔργῳ ἐξευγενίζει τοῦ Ἰσραὴλ τὴν εὐγένειαν· καὶ διὰ τοῦτο παῖδα καὶ κληρονόμον αὐτὸν ἡ Θεοτόκος ἐκάλεσε· κἀμνοντα γὰρ εὐρὼν τῷ γράμματι, καὶ νόμῳ κοπιῶντα, τῇ χάριτι παρεκάλεσεν, οὐκοῦν τὸν τοιοῦτον παρακάλεσας, ἀντελάβετο» (Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν).

Καὶ πάλιν:

«Θεωρεῖς, πῶς ἡ ἀγία Παρθένος καὶ τὴν πατριαρχικὴν ὑπερέβαλε τελειότητα; καὶ βεβαιοῖ τὴν πρὸς Ἀβραὰμ τοῦ Θεοῦ διαθήκην, λέγοντος· αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι ἀναμέσον σου καὶ ἐμοῦ».

26. Ὁ δὲ Νεοκαισαρείας Γρηγόριος ὁ θαυματουργός, οὕτως ἐρμηνεύει:

«Ἐν ταύταις ταῖς ὀλίγαις λέξεσι (τῆς Ὁδῆς ταύτης δηλαδὴ) ὅλον τὸ τῆς Οἰκονομίας περιλαμβάνει (ἡ Θεοτόκος) Μυστήριον· διὰ τὸ σῶσαι γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν διαθήκην τὴν πρὸς τοὺς Πατέρας πληρῶσαι βουλόμενος, οὐρανοὺς μὲν ἔκκλινε καὶ κατέβη· οὕτω δὲ ὡς χωροῦμεν, ἡμῖν ἐμφανίζεται, ἵνα ἴδῃν Αὐτὸν καὶ ψηλαῶσαι καὶ ἀκοῦσαι λαλοῦντος ἰσχύσωμεν, καὶ ἵνα πληρῶσῃ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης, περιτομῆς τε καὶ τῶν ἐφεξῆς νομίμων τὰ ἐντάλματα» (Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν).

27. Σημειοῦμεν ἐδῶ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Παρθένος ἀναφέρει τὸ «ἀντελάβετο» καὶ τὸ «μνησθῆναι ἐλέους», πρέπει νὰ ἠξεύρουν οἱ ἀναγινώσκοντες, ὅτι ἔχει διαφορὰν ἢ ἀντίληψιν ἀπὸ τὸ ἔλεος· κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην τῆς Κλίμακος:

«Ἄλλο Πρόνοια Θεοῦ καὶ ἄλλο ἀντίληψις καὶ ἄλλο φυλακὴ καὶ ἕτερον ἔλεος Θεοῦ καὶ ἄλλο παράκλησις· καὶ τὸ μὲν (ἦτοι ἡ Πρόνοια) ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, τὸ δὲ (ἡ ἀντίληψις δηλαδὴ) ἐν πιστοῖς μόνοις, τὸ ἕτερον (ἡ φυλακὴ δηλαδὴ) ἐν πιστοῖς, πιστοῖς ἀληθῶς, τὸ τέταρτον (τὸ ἔλεος δηλαδὴ) ἐν τοῖς δουλεύουσιν Αὐτῷ, τὸ δὲ ἔσχατον (ἦτοι ἡ παράκλησις) ἐν τοῖς ἀγαπῶσιν Αὐτὸν ἐνδείκνυται» (Λόγος ΚΖ' (α), Περὶ Διακρίσεως, § 1θ').

Α'. Πίναξ Γραφικῶν Χωρίων

• Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκδόσεως Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ», ἔκδοσις 1β', Ἀθῆναι 1991, ἐγκεκριμένης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

• Αἱ ἐνδείξεις ἐντὸς τῶν παρενθέσεων παραπέμπουν εἰς τὸ **Μέρος** καὶ τὴν **σελίδα** τῆς παρούσης ἐργασίας.

Γένεσις

- δ' 24 (Ε', 44).
- ια' 4, 8 (Ζ', 66).
- κα' 3 (Γ', 25).
- κζ' 4 (Ζ', 77).
- λ' 13 (Δ', 39).
- λβ' 30 (Ζ', 78).

Ἔξοδος

- δ' 22 (Ζ', 80).
- ζ' 6 (Ζ', 64).
- ιε' 1-19 (Α', 7).
- ιε' 20 (Δ', 34).
- ιε' 21 (Α', 7).
- κ' 2, 6 (Ζ', 61).
- λψ' 19 (Ζ', 61).

Ἀριθμοὶ

- κα' 17-19 (Α', 7).

Δευτερονόμιον

- λβ' 1-43 (Α', 7).
- λβ' 7 (Α', 6).
- λβ' 8 (Β', 17).

Κριταὶ

- δ' 4 (Δ', 34).
- ε' 2-31 (Α', 7).

Βασιλειῶν Α'

- β' 1 καὶ ἐξ. (Δ', 34).
- β' 7 (Ζ', 76).
- β' 30 (Δ', 38).

Βασιλειῶν Γ'

- ε' 12 (Α', 7).

Βασιλειῶν Δ'

- κβ' 14 (Δ', 34).

Τῶβιτ

- δ' 13 (Ζ' 65-66).

Ἰουδιθ

- ις' 1-17 (Α', 7).

Ψαλμοὶ

- δ' 3 (Ζ', 71, ὑποσημ. 23).
- ε' 7 (Ζ', 77).
- ζ' 3 (Ζ', 61).
- ιη' 3 (Α', 11, ὑποσημ. 2).
- κθ' (Α', 7).
- λβ' 22 (Ζ', 63).
- λγ' 4 (Β', 17).
- λγ' 11 (Ζ', 75).
- μδ' 4 (Ε', 54).
- μδ' 18 (Δ', 38).
- ν' 10 (Γ' 28, ὑποσημ. 11).
- νβ' 6 (Ζ', 66).
- ο' 19 (Ε', 54).
- οα' 17 (Δ', 38).
- οε' 2 (Β', 15).
- πη' 11 (Δ', 31).
- πθ' 3 (Δ', 31).
- ϛα' 10 (Ζ', 66).
- ϛγ' 20 (Ζ', 70-71).
- ϛζ' 3 (Ζ', 78).
- ρβ' 11 (Ζ', 62).
- ργ' 24 (Β', 18).
- ριδ' 5 (Ζ', 61).
- ριν' 71 (Δ', 30).
- ριν' 91 (Β', 20, ὑποσημ. 7· Δ', 32).
- ριν' 160 (Ζ', 76).
- ρκα' 5 (Ζ', 69).
- ρλζ' 8 (Ζ', 71, ὑποσημ. 20).
- ρμδ' 13α (Ζ', 76).

Ἰώβ

- κς' 2 (Ζ', 64).

Παροιμίες Σολομώντος

δ' 23 (Ζ', 71).

ιε' 26 (Ε', 57).

κγ' 26 (Ζ', 71).

***Άσμα Ἀσμάτων**

δ' 7 (Γ', 27, ὑποσημ. 8).

ς' 9 (Δ', 39).

ς' 10 (Α', 9).

Σοφία Σολομώντος

z' 26 (Α', 10).

Σοφία Σειράχ

γ' 18 (Δ', 32).

ι' 13 (Ζ', 66).

ιβ' 13 (Ζ', 63).

ιz' 13 (Ε', 54).

ιν' 4 (Ε', 43).

κε' 2 (Δ', 34).

***Ἡσαΐας**

ε' 21 (Ζ', 66).

ν' 3 (Δ', 35).

θ' 6 (Δ', 39).

ιδ' 13, 14 (Ζ', 65).

κν' 15 (Ζ', 64).

μα' 8 (Ζ', 79).

με' 17 (Α', 8).

κz' 11 (Ζ', 63).

νδ' 7 (Ζ', 79).

νεδ' 8 (Ζ', 78).

νηγ' 1 (Ζ', 64).

ξς' 2 (Δ', 31).

***Ἱερεμίας**

θ' 23 (Ζ', 75).

***Ἰεζεκιήλ**

ια' 16 (Ζ', 65).

μγ' 2 (Ε', 45).

ληθ' 7 (Ε', 56).

***Ἀμβακούμ**

γ' 1-19 (Α', 7).

***Ἀγγαῖος**

α' 9 (Ζ', 76).

Μαλαχίας

α' 11 (Ε', 57).

Εὐαγγέλιον κατὰ Ματθαῖον

α' 21 (Γ', 25).

ε' 4 (Γ' 28-29, ὑποσημ. 11).

ς' 9 (Ε', 57).

ι' 28 (Ζ', 62)

ια' 29 (Δ', 30).

ιβ' 45 (Ζ', 69-70).

κγ' 2 (Ζ', 68).

κγ' 13 (Ζ', 68).

Εὐαγγέλιον κατὰ Λουκᾶν

α' 15 (Α', 7).

α' 28 (Ε', 45).

α' 31 (Γ', 26)

α' 35 (Γ', σελ. 24).

α' 36-37 (Α', 6).

α' 41 (Δ', 34).

α' 42-43, 45 (Α', 7).

α' 45 (Δ', 35).

α' 62-63 (Γ', 25).

β' 21 (Γ', 26).

ια' 27 (Δ', 36).

Εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην

α' 16 (Ε', 46).

κ' 17 (Δ', 39).

Πράξεις τῶν Ἀποστόλων

ι' 37, 38 (Ζ', 68).

Πρὸς Ῥωμαίους

γ' 4 (Ζ', 76).

ν' 17 (Ζ', 75).

θ' 15 (Ζ', 71, ὑποσημ. 20).

θ' 30-31 (Ζ', 74-75).

Πρὸς Κορινθίους Α'

α' 24 (Ζ', 64).

β' 14-15 (Γ', 23).

γ' 2-3 (Γ', 23).

Πρὸς Κορινθίους Β'

ς' 15 (Ζ', 70).

Πρὸς Ἐφεσίους

β' 11, 12 (Ζ', 74).

ε' 3-4 (Ε', 58).

Πρὸς Γαλάτας

γ' 16 (Ζ', 77).

Πρὸς Φιλιππησίους

β' 12 (Ζ', 75).

Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α'

δ' 3 (Ε', 58).

ε' 19 (Γ', 26).

Πρὸς Τιμόθεον Α'

ς' 15 (Δ', 39).

Πρὸς Ἑβραίους

ς' 17 (Ζ', 77).

ς' 18 (Ζ', 77).

ιβ' 14 (Ε', 58).

Πέτρου Α'

α' 12 (Ε', 50).

Ἀποκάλυψις

α' 6 (ς', 69).

ε' 8, 9 (Α', 9).

Β'. Πίναξ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων

- Αἱ ἐνδείξεις ἐντὸς τῶν παρενθέσεων παραπέμπουν εἰς τὸ **Μέρος** καὶ τὴν **σελίδα** τῆς παρουσίας ἐργασίας.
- Τὰ χωρία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων δὲν ἔχουν ἀνιχνευθῆ.

Ἁγία καὶ Οἰκουμενικὴ Ϛ' Σύνοδος:

Πρᾶξις ις' (Ε', 47).

Ἁγία ἐν τῷ Τρούλλῳ Ϛ' Σύνοδος:

Ι. Κανὼν α' (Ε', 47).

Ἁέτιος (Α', 11).

Ἀθανάσιος ὁ Μέγας (Ε', 57).

Πρὸς Ἀντίοχον Ἐρωταποκρίσεις (Γ', 27).

Εἰς Λουκ. α' 28 (Ε', 45).

Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων (Α', 10).

Εἰς τὸν Λουκᾶν (Γ', 28, ὑποσημ. 9).

Ἀνδρέας Κρήτης:

Εἰς τὴν Κοίμησιν, ἀρχὴ «*Μυστήριον ἡ παροῦσα πανήγυρις...*» (Ε', 48).

Εἰς τὴν Κοίμησιν (Ε', 50· Ε', 59, ὑποσημ. 19).

Ἀντώνιος ὁ Μέγας (ς', 63).

Ἀνώνυμος Ἑρμνευτῆς (ς', 61· Ϛ', 65· Ϛ', 67· Ζ', 74).

Αὐγουστίνος Ἰππῶνος (Δ', 39· Ε', 59, ὑποσημ. 18· Ϛ', 64· Ϛ', 71, ὑποσημ. 23 δίς).

Περὶ Φύσεως καὶ Χάριτος, Κεφ. λς'. (Γ', 27, ὑποσημ. 8).

Ἑρμνεῖα τοῦ λδ' Ψαλμοῦ (Γ', 28, ὑποσημ. 9).

Ἑρμνεῖα τοῦ ἐλέησόν με ὁ Θεός (Γ', 29, ὑποσημ. 11).

κατὰ τὸ *Πολιτικὸν Θεάτρον*, Κεφ. ις' (Ε', 50).

Βασίλειος ὁ Μέγας:

Εἰς Γεν. δ' 24 (Ε', 44-45).

Εἰς τὸν λβ' Ψαλμόν (Ζ', 62-63).

Εἰς τὸν λγ' Ψαλμόν (Β', 19).

Εἰς τὸν μδ' Ψαλμόν (Ε', 54).

Εἰς Ἦσ. z' 14 (Ε', 47).

Εἰς Ἦσ. n' 3 (Δ', 35).

Λόγος εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (Ε', 46).

Βίκτωρ ὁ πρεσβύτερος (Ζ', 60).

Γερμανὸς Κωνσταντινουπόλεως:

Εἰς τὴν Ζώνην τῆς Θεοτόκου (Γ', 27-28, ὑποσημ. 8).

Εἰς τὰ Εἰσόδια (Δ' 39-40).

Γεώργιος ὁ Κορέσσιος (Α', 10, ὑποσημ. 1· Δ' 40, ὑποσημ. 12).

Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Α', 11, ὑποσημ. 1· Ζ', 74).

Εἰς τὸ Πάσχα (Β', 20, ὑποσημ. 6).

Γρηγόριος Νεοκαισαρείας (Α', 10).

Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου (Α', 13, ὑποσημ. 5· Ζ', 71, ὑποσημ. 21· Ζ', 71, ὑποσημ. 22· Ζ', 80, ὑποσημ. 25 δὲ Ζ', 80, ὑποσημ. 26).

Γρηγόριος Νύσσης (Α', 10· Δ', 35).

Γρηγόριος Θεσσαλονίκης, ὁ Παλαμᾶς (Ε', 55· Ε', 59, ὑποσημ. 19).

Λόγος Α' εἰς τὰ Εἰσόδια (Β', 15 δὲ Β', 16· Β', 17· Δ', 38· Ε', 46· Ε', 56·

Λόγος Β' εἰς τὰ Εἰσόδια (Ε', 45).

Λόγος εἰς τὴν Κυριακὴν τῶν Προπατόρων (Ε', 44).

Λόγος εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (Β', 20, ὑποσημ. 6).

Λόγος εἰς τὰ Γενέθλια (Γ', σελ. 24).

Λόγος εἰς τὴν Κοίμησιν (Ε', 48-49).

Πρὸς τὴν Ξέννιν (Δ', 31).

Φιλοκαλία, σελ. 957 (Ζ', 70).

Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης:

Φιλοκαλία, σελ. 897 (Δ', 31).

Φιλοκαλία, σελ. 909 (Γ', 23-24).

Διάδοχος Φωτικῆς:

Κεφ. ος', *Φιλοκαλία*, σελ. 224 (Ζ', 69).

Ἐπιφάνιος Κύπρου (Δ' 40, ὑποσημ. 12).

Πανάριον, Αἴρεσις οη' (Ε', 47).

Εὐθύμιος Ζυγαδινὸς (Γ', 23· Γ', 25· Δ', 30· Δ', 31· Ε', 57· Ζ', 62· Ζ', 64· Ζ', 78).

Εὐσέβιος ὁ Ἐμεσσηνός:

Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (Γ', 28, ὑποσημ. 9).

Ἡσύχιος ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις (Ζ', 63).

Θεοδώρητος Κύρου (Δ', 34· Ζ', 68).

ἐν τῷ α' κεφαλαίῳ τῆς Α' Βασιλειῶν (Α', 7).

Θεόδωρος ὁ Στουδίτης (Ε΄, 49).

Θεοφύλακτος Βουλγαρίας (Α΄, 6 δὶς· Α΄, 7· Α΄, 11· Γ΄, 22-23· Γ΄, 26· Γ΄, 27, ὑποσημ. 78· Δ΄, 32· Δ΄, 40, ὑποσημ. 12α· Ε΄, 53-54· Ζ΄, 60· Ζ΄, 61· Ζ΄, 62· Ζ΄, 67· Ζ΄, 73-74).

Ἰερώνυμος (Α΄, 9).

Βιβλίον Α΄ κατὰ Πελαγίου (Δ΄, 42, ὑποσημ. 15).

Ἰσαὰκ ὁ Σύρος:

Λόγος Κ΄ (Δ΄, 32).

Λόγος ΚΔ΄ (Δ΄, 34).

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός:

Θεολογικὸν (Β΄, 20, ὑποσημ. 6).

Λόγος Γ΄ εἰς τὴν Κοίμησιν (Ε΄, 48).

Ἰωάννης τῆς Κλίμακος (Ζ΄, 70).

Λόγος ΚΖ΄ (α), Περὶ Διακρίσεως, § 1θ΄ (Ζ΄, 80, ὑποσημ. 27).

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος (Β΄, 19· Δ΄, 35).

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου (Β΄, 21, ὑποσημ. 7α).

Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρθένον (Ε΄, 50-51).

Εἰς τὴν Ἁγίαν Δροσίδα (Β΄, 21, ὑποσημ. 7α).

Εἰς τὸν ς΄ Ψαλμὸν (Ζ΄, 61).

Εἰς Ρωμ. θ΄ 15 (Ζ΄, 71, ὑποσημ. 20).

Ὅμιλία λγ΄ εἰς τὸν Ἰωάννην (Δ΄, 42, ὑποσημ. 14).

Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος (Α΄, 11, ὑποσημ. 1).

Λόγος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου (Β΄, 20, ὑποσημ. 6).

Κοσμάς Μαΐουμᾶ, ὁ ποιητὴς (Α΄, 12, ὑποσημ. 4· Α΄, 13, ὑποσημ. 4 δὶς).

Εἰς τὴν Κοίμησιν Κανὼν (Ε΄, 49).

Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (Ζ΄, 67).

Κατὰ Νεστορίου (Γ΄, 27, ὑποσημ. 8).

Εἰς τὸ Λευϊτικὸν (Γ΄, 28, ὑποσημ. 9).

Κύριλλος Ἱεροσολύμων:

Κατήχησις Ιζ΄ (Ε΄ 57).

Μακάριος ὁ Μέγας:

Ὅμιλία ΙΕ΄ (Ζ΄, 70).

Ὅμιλία ΙΘ΄ (Δ΄, 33).

Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς (Β΄, 15).

Λύσις τῶν ἀπόρων Ξ΄ (Β΄, 20, ὑποσημ. 6).

Μᾶρκος Ἐφέσου:

Εἰς τὴν Κοίμησιν Κανὼν, ἡχ. β΄ (Δ΄ 40).

Εἰς τὴν Κοίμησιν Κανὼν, ἡχ. βαρὺς (Ε΄ 49).

Εἰς τὴν Κοίμησιν Κανὼν, ἡχ. πλ.δ΄ (Ε΄ 49).

Μελέτιος Ἀθηνῶν (Δ΄ 40, ὑποσημ. 12).

Νικήτας Παφλαγῶν:

Ἐγκώμιον εἰς Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην (Δ΄, 41, ὑποσημ. 12).

Νικήτας Ἡρακλείας, ὁ Σχολιαστής:

Σχόλια εἰς τὸν Λόγον τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου εἰς τὸ Πάσχα (Β', 20, ὑποσημ. 6).

ἐν τῇ *Σειρᾷ τοῦ κατὰ Ματθαῖον* (Γ', 25).

Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος:

Ἑρμηνεία τοῦ Τροπαρίου τῆς Τιμιωτέρας (Α', 12, ὑποσημ. 3· Α', 13, ὑποσημ. 4).

Ἑρμηνεία εἰς τοὺς Ἀναβαθμοὺς (Β', 20, ὑποσημ. 6).

Πρόκλος Κωνσταντινουπόλεως (Α', 11, ὑποσημ. 1).

Σεβαστὸς ὁ Τραπεζούντιος (Γ', 27-28, ὑποσημ. 8 δὲς· Γ', 28, ὑποσημ. 9· Γ', 28, ὑποσημ. 10).

Βιβλίον, ἐν ᾧ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Θεοτόκος ὑπέκειτο τῷ προπατορικῷ ἁμαρτήματι, σελ. 361 (Δ', 42-42, ὑποσημ. 13).

Σεβῆρος (Ζ', 78).

Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων:

Λιβέλλου τῆς Πίστεως (Ε', 47).

Φώτιος Κωνσταντινουπόλεως «ὁ κριτικός»:

Εἰς τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου (Ζ', 67).

Ἵωριγένης (Β', 18· Β', 20· Γ', 28, ὑποσημ. 9· Δ', 32· Ζ', 61).

Συγγράμματα

Ἄνωνυμος Πατὴρ (Ζ', 71-72, ὑποσημ. 23).

Ἄωνύμου, *εἰς τὴν Κοίμησιν Κάθισμα* (Ε', 59).

Βίος τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (Δ', 41, ὑποσημ. 12).

Πολιτικὸν Θέατρον:

Κεφ. ιζ' (Ε', 50).

Κεφ. κη' (Β', 21, ὑποσημ. 7).

Ὡρολόγιον (Ε', 49).

Ἔργα τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου

Νέον Θεοτοκάριον (Α', 10, ὑποσημ. 1· Α', 11, ὑποσημ. 1).

Νέον Μαρτυρολόγιον (Α', 13, ὑποσημ. 4).

Συναξαριστὴς (Α', 5).